

УДК 930(47+57)»192/193»(049.32)

Юлія Кісельова

кандидатка історичних наук, доцентка

Харківський національний університету імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: 0000-0002-2571-8436

ВРАЖЕННЯ ВІД КНИГИ

Рецензія на книгу: Волошина, В. Ю., Груздинская, В. С.,
Колеватов, Д. М., Корзун, В. П. *Из двух углов: отечественный
историографический процесс в оценке эмигрантских и советских
историков (1920–1930-е гг.)*. Волошина, В. Ю., Корзун, В. П. (отв. ред.).
Омск, 2020. 336 с.

Коллективна монографія омських історіографів (В. Ю. Волошиної, В. С. Груздинської, Д. М. Колеватова, В. П. Корзун) присвячена дослідженню комунікативного потенціалу історіографічної рефлексії на основі аналізу наративів радянських та емігрантських істориків, створених протягом 1920–1930-х рр. Фактично вперше в російській історіографії дослідники спробували подолати відокремленість досліджень історії історичної науки 1920–1930-х рр. у межах окремих тематичних напрямів вивчення радянської та емігрантської науки, маючи на меті амбітне завдання виявити існування між ними «комунікативного поля».

©Кісельова Ю., 2021

Як цитувати: Кісельова, Ю. Враження від книги (Рецензія на книгу: Волошина, В. Ю., Груздинская, В. С., Колеватов, Д. М., Корзун, В. П. Из двух углов: отечественный историографический процесс в оценке эмигрантских и советских историков (1920–1930-е гг.). Волошина, В. Ю., Корзун, В. П. (отв. ред.). Омск, 2020. 336 с.). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія», вип. 59, 2021, с. 169-174.

In cities: Kiselyova, Yu. Impressions of the Book (Book review: Voloshina, V. Yu., Gruzdinskaia, V. S., Kolevatov, D. M., Korzun, V. P. Iz dvukh uglov: otechestvennyi istoriograficheskii protsess v otsenke emigrantskikh i sovetskikh istorikov (1920–1930-e gg.). Voloshina, V. Yu., Korzun, V. P. (otv. red.). Omsk, 2020. 336 s.). The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History, no. 59, 2021, s. 169-174. (In Ukrainian)

Зазначимо, що дослідження наукової комунікації вважається складною темою, про що свідчить відносно невелика кількість спеціальних робіт, присвячених цій проблематиці, а розгляд комунікації між «замкненими» науковими світами ставить перед дослідниками серйозні виклики, передусім методологічного плану. На нашу думку, авторський колектив упорався з цими викликами: дослідження цікаве саме з погляду того, «як воно зроблено». Авторам вдалося, поєднавши методологію соціальної та інтелектуальної історії, представити комунікацію як складний процес, що розгортається в певних інституційних умовах, але водночас залежить від особистісних чинників, пов'язаних з проблемами професійної самоідентифікації науковців та пошуком науковими співтовариствами своєї місії в нових соціально-політичних обставинах. При цьому дослідники звернули увагу на когнітивний вимір комунікації, що втілюється в історіографічних текстах та відповідає за трансфер науково-культурних здобутків.

У першому розділі книги «Наукове співтовариство істориків в інституційному просторі в 1920–1930-ті рр.» розглядаються умови життя, особливості організації професійної діяльності та відносини з владою істориків у Радянському Союзі та за кордоном (переважно в Празі, де була зосереджена завдяки сприянню чехословацького уряду значна за кількістю група істориків-емігрантів). Розділ, за словами самих авторів, має описовий характер. Утім, до переваг авторського нарративу можна віднести використання широкої інформаційної бази, яка знайомить читачів з історіографічними здобутками останніх років. Навіть більше, текст цікавий завдяки антропологічному ракурсу дослідження, який зумовлює інтерес авторів до складних питань міжгенераційних та міжособистих відносин істориків, а також їхніх кар'єрних стратегій в інституційних умовах розвитку історичної науки 1920–1930-х рр.

Другий розділ колективної монографії — «Розірване» наукове співтовариство: у пошуках комунікації» — присвячений дослідженню каналів комунікації між радянськими істориками та істориками-емігрантами. Привертає увагу те, що разом з традиційними комунікативними практиками (листуванням, обміном книжками та особистими контактами в межах закордонних відряджень та міжнародних конференцій) автори запропонували як канали комунікації розглядати бібліографічні посібники, а також інформаційні публікації про радянську історичну науку на шпальтах емігрантської періодичної преси. У такий спосіб бібліографічні тексти, що відображали інтенції «визнавати» чи «не визнавати» наукові дослідження іншої сторони, дозволили побачити, як досвід сприйняття політичних змін впливав

на стратегії конструювання історіографічного процесу, зумовленого розумінням науковцями місії та цінностей власних наукових співтовариств. Розгляд же емігрантської ліберальної газети «Последние новости» як комунікативного майданчика дозволив не тільки виявити ступінь інформаційної обізнаності читачів видання з розвитком радянської науки та працями радянських вчених, але і зрозуміти, як відбувався відбір та наділення значенням подій певних епізодів розвитку науки в метрополії та за допомогою риторичних стратегій публікацій зрозуміти, який образ радянської науки формувався в еміграції.

Не менш цікаві й інші підрозділи другого розділу, в яких автори реконструювали умови епістолярного діалогу, книгообміну, а також міжнародних відряджень радянських науковців. Отже, автори намагалися представити розвиток науки в різних (якнайширших) контекстах. Спеціальну увагу було приділено дослідженню особливостей організації міжнародних конгресів, що відображали стан світової науки, яка перебувала під впливом світової зовнішньополітичної ситуації. Водночас в авторів вийшло на основі різноманітних джерел (зокрема архівних документів особового походження) переконливо відтворити перед читачами, з одного боку, неперервну традицію епістолярного та особистісного діалогу, а, з другого боку, «драматизм взаємин» особистих зустрічей представників різних поколінь істориків в умовах згортання комунікації та політичної інструменталізації історичних досліджень.

Нарешті, третій розділ монографії присвячений безпосередньо дослідженню головного об'єкта роботи — історіографічним наративам емігрантських та радянських істориків для аналізу того, як формувалося розуміння ними історіографічного процесу та від чого залежали оцінки його авторів. При цьому у фокус уваги дослідників потрапили історіографічні твори різних жанрів — як класиків та організаційних лідерів наукових співтовариств (О. О. Кізеветтера, П. М. Мілюкова, М. В. Нечкіної, М. М. Покровського, А. В. Флоровського), так і істориків «другого плану» (Є. Ф. Максимовича, С. А. Піонтковського). Історіографічну творчість цих істориків омські дослідники розглядали, як правило, у контекстах життя та загального творчого спадку науковців, що дозволило з'ясувати вплив їхнього екзистенційного досвіду та умов наукової праці на історіографічну рефлексію. При цьому увага приділялася як аналізу змістовних аспектів концепцій історіографічного процесу істориків, так і відповідних емоційних та методологічних складових.

Однак спроба виявити «комунікативне поле» на рівні історіографічних текстів радянських та емігрантських істориків зіткнулася з певними перешкодами: бачення історіографічного процесу «з двох позицій» не надало необхідного матеріалу для зіставлень. У висновках автори були змушені визнати, що «повноцінного діалогу» між представниками двох наукових співтовариств так і не відбулося.

Отже, досліджувані історіографічні тексти радше відображали процеси самоідентифікації їх творців, ніж комунікативні інтенції. Омським дослідникам вдалося використати цей потенціал, звернувшись до питань про мотивацію та цілепокладання історіографічної творчості науковців. Це дозволило зробити цікаві висновки про функції історіографічної рефлексії для професійного самовизначення досліджуваних істориків та завдання консолідації наукових співтовариств по обидва боки кордону. Також зазначені історіографічні наративи свідчать більше про прагнення налагодити комунікацію зі світовою наукою на основі утвердження своїх візій історіографічного процесу. Зокрема, емігрантські автори у своїх творах презентували тяглість та ідеалізовану єдність російської історичної науки, зображуючи себе зберігачами спадку дореволюційної науки, її цінностей та професійних стандартів. Радянські ж історіографи постулювали початок принципово «нової пролетарської» науки, що виникла замість «старої буржуазної».

Більше того, завдання авторів монографії дослідити історіографічні наративи як комунікативні майданчики спричинило низку цікавих спостережень. Передусім ідеться про вплив цілепокладання та умов створення історіографічних наративів на історіографічний інструментарій. Зокрема, у межах радянської історіографії відбулося знеособлення історіографічного наративу та абсолютизація процедури класифікації за критеріями соціального походження істориків. У межах емігрантської науки здійснилося повернення до реєстраційного рівня історіографічного аналізу («архаїзація конструкції») та відмови від гострокритичних аксіологічних суджень при зверненні до спадщини класиків, що набували значення «символів». Ці висновки, з одного боку, важливі з погляду методології історіографічного аналізу та свідчать про обмеженість вивчення тільки внутрішньонаукових аспектів розвитку наукового знання без звернення до контекстів. З другого боку, вони важливі й з огляду осмислення сучасного стану історіографічних студій, особливо зважаючи на висновки авторів монографії, що «не дивлячись на декларовану автономність науки як соціокультурного інституту, можна говорити про суттєву залежність

комунікативного простору від зовнішньополітичних факторів, що характерно і для сучасного етапу розвитку наукових комунікацій» (пер. з рос.).

Ракурс дослідження історіографічних нарративів як частини «комунікативного поля» також надав можливість поставити проблему про критерії «визнання» чи «не визнання» досягнень протилежної сторони. Зокрема, «чужа» для О. О. Кізоветтера за ідеологічними критеріями М. В. Нечкіна все ж сприймається «своєю» на основі її уваги до методології історіографії. Поступове прийняття «іншого» відбувалося і в радянській історичній науці, що дозволило їй зберегти свій науковий статус (на що й звертають увагу автори монографії). Хоча ці процеси виходять за межі дослідження, що розглядається, але авторський підхід, на нашу думку, надає можливість побачити історіографічну рефлексію в динаміці як зміну уявлень про «своїх», «чужих», «інших».

Серед перспективних завдань для подальшого розвитку теми вважаємо також дослідження залежності оцінки емігрантськими істориками радянської науки не тільки від досвіду пережитих ними потрясінь та кар'єрних ускладнень, але і від можливості особистих та опосередкованих контактів з представниками радянського наукового співтовариства. Автори зупинилися на цих питаннях, аналізуючи історіографічну творчість істориків, що опинилися за кордоном. Проте розв'язання цього питання на рівні з'ясування певних закономірностей вимагає опрацювання більш широкого історіографічного та біографічного матеріалу.

Отже, монографічне дослідження омських історіографів цінне з погляду постановки новаторської проблеми і запропонованих способів її розв'язання, що збагачують науку не тільки новими знаннями про історіографічні явища, але й цікавим підходами.

Наостанок зазначимо, що книга читається з цікавістю, вона написана жвавою мовою. Автори, не будучи у змозі реконструювати у всій повноті практики епістолярного спілкування та особистих контактів науковців з огляду на фрагментарність джерельної бази, намагалися компенсувати це викладенням показових казусів та наведенням розлогіх цитат з документів, які дозволяють відчувати настрої науковців та «дух часу». Інтерес представляють і додатки до книги, де вперше вводяться до наукового обігу маловідомі історіографічні твори істориків, написані протягом 1920–1930-х рр., що надають можливість відчувати характер їхніх історіографічних роздумів.

Yuliya Kiselyova

Candidate of Historical Science, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: 0000-0002-2571-8436

IMPRESSIONS OF THE BOOK

Book review: Voloshina, V. Yu., Gruzdinskaia, V. S.,
Kolevator, D. M., Korzun, V. P. *Iz dvukh uglov: otechestvennyi istoriograficheskii
protsess v otsenke emigrantskikh i sovetskikh istorikov (1920–1930-e gg.)*.

Voloshina, V. Yu., Korzun, V. P. (otv. red.). Omsk, 2020. 336 s.

Рецензія надійшла до редакції 01.06.2021.

Рецензія затверджена до друку 29.06.2021.